

SOSYOLOJİ DERGİSİ

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Semineri Tetkik ve Araştırmaları

Müdür: Prof. Hilmi Ziya Ülken, 1942.

Kalın bir cilt teşkil eden bu derginin telif ve tercüme yazıları arasında en fazla üzerinde durulmağa değer yazı Prof. Hilmi Ziya Ülken'in "Sosyolojinin mevzuu ve usulü" adlı yazısıdır. Bu yazısında muharrir, memleketimiz sosyoloji anlayış ve tedrisatında hâkim olan Durkheim sosyolojisini muhtelif noktalardan ele alarak tenkit ediyor ve ondan farklı bir sosyoloji anlayışının esas hatlarını belirtiyor.

Muharririn Durkheim sosyolojisi hakkında belirttiği en mühim nokta, bu Fransız sosyologunun düşmüş olduğu, telifi, halli kabil olmıyan mütenakıs haldir. Durkheim, sosyoloji müsbet bir ilimdir, olmalıdır diye en kuvvetle, en ısrarla bağırın sosyologlar arasındadır. Durkheim'ın sosyolojinin müsbet bir ilim oluşu hakkında söylediklerini olduğu gibi kabul edenlerce de kendisi gayet ilimci bir mütefekkir ve sosyolog olarak tanılır. Halbuki Durkheim'ın cemiyet anlayışı, cemiyet hâdiselerinin müsbet bir ilminin kurulabilmesini imkânsız bırakıyor. Durkheim sosyal hâdiseyi öyle bir tavsif ediyor ki, bu suretle anlaşılan sosyal hâdisenin ilmî müşahedeye mevzu olabilmesi mümkün değildir. Sosyal hâdise aslında bir fikir, bir tasavvurdur, fakat onu sanki "bir şey"miş gibi telâkki etmek ve haricî ifadeleri ile yakalamak, tetkik etmek gerektir. Şu halde, sosyolog hiç bir zaman sosyal vakıanın kendisini (maşerî vicdanı) tetkik etmeyecek, ancak onun "gölgesi" ile uğraşacaktır. Durkheim spiritaliste'tir; fakat zamanın sosyal problemlerinin hallini ilmî metottan, ilmî bilginin tatbikinden bekler. Halbuki spiritaliste bir gerçek görüşü ile ilmî zihniyet birbirine zıttır; bunun için Durkheim böyle tenakuslu bir vaziyete düşüyor. İşte Hilmi Ziya Ülken'in Durkheim hakkında belirttiği esas tenkit budur. Durkheim'ın böyle tenakusa düşmesinin sebebini Hilmi Ziya Ülken onun prejüjelerden (peşin verilmiş hükümlerden) kurtulamamış olmasında buluyor. Bütün ilmî zihniyet ve objektif olmak iddialarına rağmen Durkheim kendisini bir takım önceden doğru olduğuna inandığı fikirlerin tesirlerinden kurtaramamıştır. Maddî manevî ikiliğine ve "Fransız kooperatiste partilerinin prejüjelerine bağlı kalmıştır".

Prof. Hilmi Ziya'nın Durkheim hakkında ileri sürdüğü bu tenkitlerin bizim için, memleketimiz için hususî bir ehemmiyeti vardır. Zira, Durkheim'ın "ilmî sosyoloji"sinin ilmî olmadığı böylece meydana vurulunca, o sosyolojiye dayanarak memleketimizde de kurulagelmekte olan sistemlerin temelsizliği meydana çıkar. Meselâ, Ziya Gökalp hakkında çıkan bazı yazılarda, onun ilmî metod ve bilgi ile zamanının meselelerini aydınlattığı, incelediği söyleniyor. Halbuki Ziya Gökalp, sosyal bahislerde otorite olarak kabul ettiği Durkheim'ın kendisinin de yaptığı gibi, ilmi, kendi görüşlerini müdafaa etmek ve kabul ettirmekte bir kalkan, bir vasita olarak kullanıyor. Ziya Gökalp'ın gayesi içinde yaşadığı sosyal yapının ilmî tetkikini ve izahını yapmak değildir. O imparatorluğun karşılaştığı meselelere hal çaresi arıyor ve kendine göre bulduğu "çareleri" ilim kisvesine bürüyerek otoriter, salâhiyetli ve bunun için de doğru diye kabul edilmesi gereken hakikatlar şekline sokuyor. Ken-

disinin işine yarıyan “ilmî temel”i Durkheim’da buluşu da sebepsiz değildir. Ziya Gökalp’ta gayet kuvvetli mistik bir taraf vardır; madde âlemini bayağı, aşağı bulur; insanın bu “sefil madde”den olduğunu kabul etmez, peşinen “aşağı” olduğuna karar verdiği madde âleminde “ulvî ruh”u arar. Gençliğinde de mistiklerin yazıları ile çok ilgilenmiş, onları çok okumuştur. Fakat diğer taraftan akıllı bir adamdır, hakikatleri sade imanı ile değil aklı ile de anlayıp kabul etmek ister. İşte Durkheim’ın esasında spritualisme, kabuğunda ilmî olan sosyolojisi böyle bir mizaç için biçilmiş bir kaptandır. Diğer taraftan bu sosyoloji zamanın şartlarına da uygundur. Birbirine zıt şartları birbiriyle telif etmek gayretine elverişlidir. Durkheim spritualisme ile ilmî zihniyeti sözde, telif ettikten sonra, şark ile garbı, islâm dini ile rasyonel, ilmî zihniyeti, hars ile tekniği yan yana beraberce kabul edip telif etmek Ziya Gökalp için kolaylaşmıştı.

Ziya Gökalp’ten beri Durkheim sosyolojisi memleketimizde yerleşmiştir. Halbuki bizde de sosyolojinin hakikî ilim yolunda ilerliyebilmesi için, saptığı Durkheim çıkmazından çıkarılması lâzımdır. Prof. Hilmi Ziya Ülken’in tenkitleri bu işte ilk atılan adımlardır.

Adımlar, Sayı 2, Haziran 1943